

TEORİK VE PRATİK AÇIDAN YAZ KUR'AN KURLARI ÖĞRETİM PROGRAMINA BİR BAKIŞ

A Look to Summer Quranic Courses Education Program by
Theoretical and Practical

Dr. Mustafa ÖNDER

Tokat İl Müftülüğü

Özet: Programında yapılan yeni düzenlemeler ve bu doğrultuda yapılan uygulamalar yaygın din eğitimi kurumlarından biri olan Yaz Kur'an Kurslarını daha da önemli hale getirmiştir. Yeni programın içeriğinin ve uygulama safhasında karşılaşılan problemlerin bilinmesi, bunlara dair geri bildirimler yaz kurslarını daha da başarılı hale getirecektir. Makalemizde programla ilgili ayrıntılı bir incelemenin yanında uygulama safhasında ortaya çıkan problemlerin tespiti ile bazı öneriler getirmeyi amaçladık.

Anahtar Kelimeler: Yaz Kursları, Yeni Öğretim Programı, Uygulama, Problemler

Abstract: New arrangements were maken in new Quran Courses program. It is beneficial to know new program's content,application area and the problems which are coming up. Our writing will donate to summer Qoran Courses as a feedback.

Key Words: Summer Quranic Courses, New Education Program, Applications, Problems

Giriş

Kur'an Kursları verdikleri eğitim açısından hiçbir yaygın ve örgün eğitim kurumunun alternatifi değildir. Örgün din eğitiminde zaman zaman sıkıntılar yaşanmasına rağmen,¹ yaygın din eğitiminin önemli kurumlarından biri olan Kur'an Kurslarındaki eğitim hiç kesintiye uğramadan günümüze

¹ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara 2005, s.76-77.

kadar devam etmiştir.² Yıllardır süregelen ve daha ziyade Kur'an okuma ve namaz süreleri ezberleme temeline dayalı bir sistemin uygulandığı, her yıl yeniden başlama, öğrencilerin seviyelerinin dikkate alınmaması, öğrencilerin ihtiyaç ve beklentisine göre ders müfredatlarının ve çeşitlerinin değiştirilmeyişi, bu derslere ait özel öğretim metotlarının geliştirilemeyeşi,³ zaman kaybı ve istenilen sonuçlara ulaşılamaması gibi sıkıntıların yaşandığı Kur'an Kursları ile ilgili yeni düzenlemeler yapma ihtiyacı hâsıl olmuştur. Bunun ilk adımı da Yaz Kur'an Kurslarında atılmıştır. Toplumsal değişme ve gelişme, insanla ilgili bilimlerin her gün yeni bilgi ve tespitler ortaya koymaları, herhangi bir eğitim programının içermesi gereken cevapların da sürekli yenilenmesini gerekli kılmaktadır. Öte yandan öğrenme ile ilgili yeni teoriler ve bilgiler ortaya konulmuş,⁴ kurslara devam eden öğrenci profili değişmiş, eğitim bilimleri ve ilahiyat bilimleri alanında yeni yaklaşım ve ilkeler sunulmuştur.⁵

Diyanet İşleri Başkanlığı son yıllarda konu ile ilgili ciddi çalışmalara başlamış, akademisyenler, Kur'an Kursu Öğreticileri ve uzmanlardan oluşan komisyonlar kurarak bilimsel temele dayalı yeni programlar hazırlatmıştır. Son üç yıldır uygulanan ve "kur sistemi" esasına dayalı bu programın öğretici ve öğrenci açısından nasıl karşılandığı, nasıl uygulandığı, karşılaşılan problemlerin neler olduğu, amaçların gerçekleşip-gerçekleşmediği, ihtiyaçlara cevap verip vermediğinin tespiti bundan sonra konu ile ilgili yapılacak çalışmalar açısından önem arz etmektedir.

Yeni uygulama ile Kur'an Kursları daha verimli ve başarılı hale gelmiştir. Her ne kadar yeni sisteme uyumda ve uygulamada problemler yaşansa da, kur sistemine göre oluşturulan ve öğrenen merkezli çerçeve esnek program temeline dayalı yeni uygulama, görevlilerin tecrübelerinin artması, hizmet içi eğitim seminerleri ve geri bildirimlerle çok daha iyi hale gelecektir.⁶ Türkiye de 2007 yılı itibarıyla yaz kurslarına devam eden öğrenci sayısı resmi kayıtlara göre 1,567,025 tir.⁷ Bu önemli bir rakamdır. Yapılan alan araştırmalarına göre⁸ yaz kurslarının okullarda okutulan DKAB dersi ile sıkı bir ilişkisi vardır ve bu derste başarıyı olumlu yönde

² Halis Ayhan, *Türkiyede Din Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul 2004, s.95; Salih Tuğ, "Türkiye'de Din Eğitimi", *Milli Eğitim ve Din Hayatı*, Boğaziçi Yayınevi, İstanbul 1981, s.244-245.

³ Ayhan, *A.g.e.*, s.523.

⁴ Bkz: Cenal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegema Yayınları, Ankara 2005, s.124-128; Feriha Baymur, *Genel Psikoloji*, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1994, s.152-153.

⁵ Bkz: *DİB K.Kursları Öğretim Programı (Yüzünden Ok.İçin)*, Diyanet Yay., Ankara 2006, s.2-3.

⁶ Mustafa Önder, "Yaz Kur'an Kurslarında Öğrenci Başarısı", *Diyanet İlimi Dergi*, C.44,S.4,Ankara 2008.

⁷ *DİB 2007 Yılı İstatistikleri*, DİB Yayınları, Ankara 2008, s.108.

⁸ Bkz: Mustafa Önder, *Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyleri* (Sivas Örneği), Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 2008; İrfan Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*, Dem Yayınları, İstanbul 2007.

etkilemektedir. Okuldaki DKAB dersinde teorisi öğrenilen konuların uygulaması niteliğindeki bu kursların aile-okul-cami etkileşimine de büyük katkısı vardır. Çünkü bu kurslara gelen öğrenciler aynı zamanda okullardaki örgün eğitime devam eden öğrencilerdir.

Yeni Programa Teorik Açından Bakış

Bilim, teknoloji ve iletişimdeki hızlı değişim, eğitim ortamlarının ve öğretici rollerinin değişmesi, öğrenci profilinin değişmesi, günümüz insanının ilgi ve ihtiyaçlarının değişmesi, hayat boyu öğrenme ve öğrenmeyi öğrenme gibi evrensel yaklaşımlar yaygın din eğitiminde de değişikliği mecburi hale getirmiştir.⁹ Öte yandan eğitim bilimi ve program geliştirme alanındaki yeni ilkeler ve yaklaşımlar ile ilahiyat bilimlerinin ortaya koyduğu veriler böyle bir değişimi gerekli kılmıştır.

Din anlayışının oluşumunda Kur'an ve Sünneti merkeze alan, bunları anlama, yorumlama ve uygulama geleneğini kültürel mirası da göz önünde bulundurarak devam ettiren, sorgulayan ve güncelleştirebilen fertler yetiştirme anlayışı ile bu çalışmalar yürütülmektedir.¹⁰ Diyanet bu bilimsel gerçeklere istinaden son yıllarda iki ciddi projeyi uygulamaya koymuştur: Birincisi, yaygın din eğitiminin geliştirilmesi, ikincisi de bu eğitimi veren personelin kalitesinin yükseltilmesidir. Bu çerçevede Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programının geliştirilmesi, ders materyallerinin hazırlanması, kurs binalarının iyileştirilmesi, öğretmenler için hizmet içi eğitim kurslarının düzenlenmesi ve yaygınlaştırılması bu iki projenin konu başlıkları olarak sıralanabilir.¹¹

Bilimsel program geliştirme ilkeleri doğrultusunda hazırlanan yeni Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı; öğretmeni değil, öğrenci ve problemlerini önemseyen, öğrencilerin gelişimlerini bir bütün olarak dikkate alan, öğrenen merkezli teknik ve yöntemleri kullanmayı amaçlayan, milli eğitimin temel hedeflerinin yanı sıra, araştıran, sorgulayan, anlayan, yorumlayan, çevresi ile uyumlu, işbirliğine açık, milli ve manevi değerlere önem veren öğrenciler yetiştirmeyi amaçlayan bir programdır. Değerlendirme açısından ise yeni program, sadece ürünü değil, süreci ön plana çıkaran; bireysel farklılıklara göre ölçme ve değerlendirmeyi mümkün kılan ve çerçeve-esnek öğretim programı anlayışı ile hazırlanmıştır.¹²

Yeniden yapılandırılan programın iki önemli temele dayalı olarak hazırlandığını görüyoruz: 1.Çerçeve-esnek program anlayışı. 2.Öğrenci merkezli yaklaşım. Bireysel özellik ve farklılıkların dikkate alınarak

⁹ *DİB Kur'an Kursları Öğretim Programı* (Yüzüne Okuyanlar İçin), Ankara 2006, s.3.

¹⁰ *A.g.e.*, s.2-3.

¹¹ Bkz: *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*, Der: Hayrullah Köken, DİB Yayınları, Ankara 2006,s.307-316; "M.Şevki Aydın ile Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Yeni Açılımlar, Yeni Ufuklar Üzerine..." (röportaj)

¹² *DİB Kur'an Kursları Öğretim Programı* (Yüzüne Okuyanlar İçin), s.2-3.

öğrencilerin yetenek ve bilgi birikimlerine göre gruplandırılmalarına imkân sağlayan “kur sistemi” ne göre yapılandırılan program, her biri üç hafta süreli üç kur şeklinde düzenlenmiştir. Programda konu, hedef ve öğrenci üçlüsü birlikte değerlendirilerek, Kur’an-ı Kerim, İbadet, Siyer, İtikat ve Ahlak’tan oluşan beş öğrenme alanını içeren konular üç kur’a yayılmıştır. Kur sisteminde öğrencilerin öğrenme alanlarındaki seviyelerine göre farklı kur’lara aynı anda devam etmeleri mümkündür. Yani birinci kur’daki öğrenci başarılı ve belli seviyede ise, bulunduğu kur’un konularının yanında, ikinci kur’un itikat konularını da kendi kur’una devam ederken alabilir.

Programın önemli özelliklerinden birisi de, çerçeve-esnek program anlayışı gereği, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarına göre öğreticilerin eğitimin içeriğini belirlemede ve gerekli konuları ilave edip, öne veya sona almada yetkili olmalarıdır. Üçüncü kur’un bitirilmesi ile öğrenme sona ermez. Öğreticinin belirleyeceği konularda öğrencinin eğitimi devam edebilecektir.¹³ Yaz Kur’an Kurslarında uygulanan “kur sistemi” başarılı olduğu takdirde önümüzdeki yıllarda diğer kurslarda da uygulanacaktır.¹⁴

Kişinin yaşadığı hayatı anlaması, anlamlandırması ve devam eden hayata katılımı değerler sistemini benimsemesine ve bu alandaki kültür ve bilgi birikimine bağlıdır. Diğer taraftan kişinin kendi milli kültürünü ve evrensel kültürü tanıması, bunlara katkıda bulunabilmesi ve bir senteze ulaşabilmesi de mensup olduğu değerler sistemini iyi bilmesi ile mümkündür. Bir taraftan çocuklara dinin inceliklerini öğretir ve gereklerini yerine getirmelerini onlardan isterken, diğer taraftan da sınıf gibi, yaşanan hayattan farklı bir ortamda, eğlenerek öğrenmelerini sağlamak ve günlük hayat ile dini ilişkilendirmek zorundayız.¹⁵ Yeni program bunları gerçekleştirmek amacıyla hazırlanmıştır.

Yeni Yaz Kur’an Kursu Öğretim Programı bilgi, yorum yapabilme ve uygulamayı amaçlayan bir programdır. Bu program örgün din eğitimindeki hedeflere paralel olarak; çocukların kendini gerçekleştirme, toplumsal hayatın dini boyutuna uyum sağlama, dinin evrensel boyutunu kavrayabilme, dini aslına uygun öğrenme, kültürün dini boyutunu benimseyerek onu ilerletecek güce sahip olma, ahlaki alanda dinin katkılarından faydalanabilme¹⁶ gibi yetenekler kazanmalarını öngörmektedir.

Ülkemizde din eğitimi bugüne kadar bilgi aktarmakla sınırlı kalmıştır diyebiliriz. Hedef bilgi aktarmak olarak konulunca, ezber ön plana çıkmış ve ezberlerin toplamı dersin başarısı olarak kabul edilmiştir. Bu süreçte çocuğun anlamadığı ve dini gelişimine zarar verebilecek bilgilerin de aktarılmış olma ihtimali vardır. Öyleyse din eğitimi sadece bilgi aktaran bir süreç değil, imanın gerçekleşmesine, dinin anlaşılmasına, davranış

¹³ *Yaz Kur’an Kursları Öğretici Kılavuzu*, DİB Yayınları, Ankara 2006, s.12.

¹⁴ M.Şevki Aydın, “İsteğe Bağlı Din Eğitimi Taleplerini Kur’an Kursu’nun Karşılama Durumu”, *Diyanet Aylık Dergi*, Ankara 2007, S.193, s.38-42.

¹⁵ *Yaz Kur’an Kursları Öğretici Kılavuzu*, s.6.

¹⁶ Tosun, *A.g.e.*, s.156,157.

kazanmaya, yaşamda karşılaşılabilecek dini problemleri çözmeye yardım edecek bir süreç olmalıdır.¹⁷

Yaz Kur'an Kursları Programı, öğrencilerin temel becerilerini desteklemeyi amaçlamaktadır. Mesleği ne olursa olsun, hayatın her safhasında tüm insanlar için gerekli olan bu anahtar becerileri şu şekilde özetlemek mümkündür: Ahlaklı olma, hoşgörülü olma, çevre bilinci, değerlere önem verme, etkileşim ve iletişim kurma, katılım ve işbirliği, araştırma ve karar verme, duygu yönetimi, amaç belirleme, kendini tanıma ve ifade etme, zamanı ve mekânı doğru algılama, öğrenme ve kendini geliştirme, sorumlu davranma ve sorun çözme.¹⁸

Yaz Kur'an Kursları Programı, ahlak eksenli dini bir yaşantının temelini teşkil eden değerleri öğrencilere kazandırmayı da amaçlamaktadır. Bu ayrı bir ders olarak değil, öğrenme alanlarındaki tüm üniteler içinde saklıdır. Öğrencilere kazandırılması beklenen değerleri şöyle sıralayabiliriz: Sevgi, saygı, doğruluk, dürüstlük, fedakârlık, hoşgörü, cömertlik, çalışkanlık, kardeşlik, temizlik, sorumluluk, sözünde durma, samimiyet, misafirperverlik, özverili olmak, paylaşımcılık, iyilik, aileye önem verme, adil olma, dayanışma, diğergamlık, yardımseverlik, vatanseverlik ve özgürlük.¹⁹

Öğreticiler için hazırlanan Kılavuz Kitap ve Öğretici Kitabı²⁰ kurslarla ilgili genel bilgi, amaçlar, öğrenme alanları, öğretici niteliklerinin yanında öğrenme-öğretme ilkelerinden ve yöntemlerinden de ayrıntılı olarak bahsetmektedir.²¹ Hangi öğrenme alanında hangi konu için hangi yöntemler kullanılabileceğine dair örnekler verilmiş, alanlar arası ilişkiler, örnek ders işleme ve etkinlikler belirtilmiş, ders planları verilmiştir.²² Öyle ki bazı öğrenme alanlarındaki konular işlenirken kullanılacak kavram ve terimlerin özenle seçilmesi, gaybi ve tarihi olaylar anlatılırken öğrencilerin anlayabileceği kelimelerin kullanılması ve öğrenci seviyesine inilmesi istenmektedir.²³

Yeni Yaz Kur'an Kursları Programının temel unsurlarından biri olan kur sisteminden de kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. Bugüne kadar Yaz Kur'an Kurslarında gereksiz tekrar, her yıl sıfırdan başlama, zaman kaybı, kursu yarıda bırakma gibi sebeplerden dolayı bilgiler ancak kısmen öğreniliyor, yarım kalan bilgilerin tamamlanması, yeteneklerine göre öğrencilerin ayrılması mümkün olmuyordu. Kur sisteminde ise isteyen öğrenci, istediği bilgiyi, istediği zaman diliminde alabilecek, hatta öğrencinin ailesi tatil ve izin programını buna göre ayarlayabilecektir.

¹⁷ Tosun, A.g.e, s.146-147.

¹⁸ Yaz Kur'an Kursları Öğretici Kılavuzu, s.12-13.

¹⁹ A.g.e., s.13.

²⁰ Dinimizi Öğreniyoruz (Öğretici Kitabı), TDV Yayınları, Ankara 2007.

²¹ Yaz Kur'an Kursları Öğretici Kılavuzu, s.10 vd.

²² A.g.e, s.76 vd.; Kur'an Kursları Öğretim Programı (Yüziünden Okuyanlar İçin), s.42-90.

²³ Bkz: Yaz Kur'an Kursları Öğretici Kılavuzu, s.83.

Burada önemli olan kursların başlamasından önce kur ve bu kurlara ait konuların ilan edilmesi ve öğrencilerin ailelerinin bilgilendirilmesidir.

Yaz Kurslarının açıldığı dönemler genelde izin ve tatil dönemleridir. Eğer kur sistemi iyi anlatılabilirse aile tatil planını buna göre yapabilir veya 1.kur'u kendi mahallesinde alan bir çocuk, 2.kur'u izine ya da tatile gittiği yerde alabilecektir. Dönüşte 3.kur'u da yine mahallesinde alma imkânı vardır. Böylelikle bütünüün cüzleri tamamlanmış, isteğe bağlı K.Kerim'i ve Dini Bilgileri öğrenme talepleri de karşılanmış olur.²⁴

Kur sisteminin en büyük avantajlarından birisi, öğrencilerin seviyelerine ve kabiliyetlerine göre gruplandırılmasına imkân sağlanmasıdır. Öğretici kursa müracaat eden öğrenciyi dinledikten veya gözlemledikten sonra hangi kur'a gideceğine karar verme yetkisine sahiptir. Bir kur'a başlayan öğrenci, yine öğreticinin yönlendirmesi ve takibi ile farklı öğrenme alanlarında farklı kur'lara devam edebilir. Mesela Kur'an-ı Kerim dersinde 2.kur'da olan bir öğrenci, siyer dersinde 1.kur'da olabilir. Bir kursta aynı anda ihtiyaca göre üç kur birden devam edebileceği gibi, iki veya bir kur da devam edebilir. Ders ve konular işlenirken öğretici takdim-tehir yapabilir veya yeni konular ilave edip bazılarını da ihtiyaca göre çıkarabilir. Çerçeve esnek programın öğreticiye tanıdığı hareket alanını bölgesel ihtiyaçlara ve öğrencilerin seviyesine göre kullanabilir. Bütün mesele öğrencilerin yeni programı ve kur sistemini iyi anlamaları, öğrencilere anlatmaları ve uygulamalarıdır. Yaz Kurslarında uygulanan yeni sistem başarılı olduğu takdirde sürekli öğretim yapan Kur'an Kurslarında da uygulanacaktır.²⁵

Aslında kur sistemi ucuz açık bir öğrenme sürecidir. Üçüncü kur'u bitirmekle öğrencinin Yaz Kur'an Kursu ile ilişki kesilmiş olmaz. Öğrenilecek ya da güçlendirilmesi gereken konular mutlaka vardır. Bu tamamen öğretici ve öğrencinin diyaloguna bağlıdır.

Yaz Kur'an Kursları ile ilgili yeni programdaki temel yaklaşım ise şöyledir;

* Bugüne kadar Kur'an ve Dini Bilgiler öğretimini mutad tarzda yürütmekte olan bu kurslar, ortaya çıkan değişmeler ve ihtiyaçlar çerçevesinde öğrenenlerin bilgi ve becerilerine göre ayrıştırılmalarını esas alan "Kur Sistemi"ne göre yapılandırılmıştır. Program üç kur halinde düzenlenir ve yürütülür. Her kur üç haftalık bir eğitimden oluşmaktadır.

* Bu kurslarda gerçekleştirilecek eğitim, "Kur'an'ı yüzünden okuma becerisini kazandırma" ile "Temel İslam Bilgileri"ni kapsamaktadır

* Yaz Kur'an Kursları'nın "Temel İslam Bilgileri Eğitimi" verilen yaygın din eğitimi kurumları olduğu göz önünde bulundurularak öğretim

²⁴ M.Şevki Aydın, "Kur'an Kursu ve Kur Sistemi", *Diyanet Aylık Dergi*, S.195, Ankara 2007, s.20-24.

²⁵ M.Şevki Aydın, *A.g.m.*, s.22-23; M.Şevki Aydın, "Yaz Kur'an Kursunda Kur Sistemi", *Dinimizi Öğreniyoruz (Öğretici Kitabı)*, TDV Yayınları, Ankara 2007, s.11-14.

programında hedef-öğrenen-konu üçlüsünü birlikte değerlendiren bir eğitim anlayışı esas alınmıştır.

* Eğitim Programının öğrenme alanları, Kur'an, İtikat, İbadet, Ahlak ve Siyer'i kapsamaktadır.

* Eğitim Programı, yapılandırmacı program anlayışına dayalı olarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede öğreticiler, öğrenenlerin ilgi ve ihtiyaçları çerçevesinde muhtevanın sınırlarını belirleyebilecekler ve gerekli gördükleri konuları öğretime dâhil edebilecekleri gibi, öncelikle işlenmesi gereken konuları öne alabilecek veya ileriki haftalara aktarabileceklerdir.²⁶

Haftada 5 gün ve günde 3 saat olarak yürütülen Yaz Kur'an Kurslarında Kur'an-ı Kerim, İtikat, İbadet, Siyer ve Ahlak dersleri okutulmaktadır. Bu derslerin saat olarak dağılımı şöyledir:

Pazartesi	: 2 saat K.Kerim, 1 saat ibadet
Salı	: 2 saat K.Kerim, 1 saat itikat
Çarşamba	: 2 saat K.Kerim, 1 saat Ahlak
Perşembe	: 2 saat K.Kerim, 1 saat Siyer
Cuma	: 2 saat K.Kerim, 1 saat İbadet

Yaz Kur'an Kurslarının genel amaçları şunlardır:

1- Öğrencilerin hayatlarını anlamlandırma süreçlerinde karşılaştıkları sorunların çözümünde kendilerine destek sağlayacak bilgi, duygu ve hareket ve ruh çerçevesindeki davranışları kazanmalarına yardımcı olmak.

2- Kazanımlar ve etkinlikler yoluyla öğrencilerin dini öğrenme, anlama ve yaşama davranışlarını geliştirmelerine destek olmak.

3- Din eğitimi çevresinin önemli bileşenlerinden olan "cami" ile yetişmekte olan neslin ilişkisine katkı sağlamak.

4- Öğrencilerin dinî ve ahlâkî değerlere önem vermelerine ve bu değerlerle ilgili duygu ve düşüncelerini güçlendirmelerine, sonuçta erdemli kişilikler oluşturabilmelerine rehberlik etmek.

5- Öğrencilerde birlik ve beraberliği perçinleyen sevgi, saygı, kardeşlik ve dostluk bağlarını güçlendirmek.

6- Öğrencilere bir arada yaşama ve sorumluluk bilincini geliştiren bir perspektif kazandırmak.

7- Öğrencilerin sağlıklı dini bilgiler edinmelerine ortam hazırlamak.

8- Öğrencilerin evrensel değerlere, kendi dinî bilgi, bilinçleriyle katılımlarını desteklemek.²⁷

Dinin toplumsal yaşam üzerindeki etkisinde ve halk eğitiminde önemli rolleri bulunan camilere²⁸ ve normal kur'an kurslarına daha ziyade yetişkinler, yaz kur'an kurslarına ise 12-15 yaş grubuna dâhil çocuklar

²⁶ Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı, s.9.

²⁷ Yaz Kur'an Kursları Öğretici Kılavuzu, Diyanet Yayınları, Ankara 2006, s.11.

²⁸ Saffet Bilhan, *Eğitim Sosyolojisi*, AÜEF Yayınları, Ankara 1996, s.184-185; Recai Doğan, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din Eğitimi Açısından Hutbeler", *DAD*, C.1, S.2, s.5.

gitmektedirler. 2006 yılı istatistiklerine göre Yaz Kur'an Kurslarına 694.775 kız, 712.243 erkek olmak üzere toplam 1.407.018 öğrenci katılmıştır.²⁹ 2007 yılında bu rakam 1.567.025'e çıkmıştır. Bu öğrencilerin yaşları dikkate alındığında ergenlik döneminde bulunan, zihinsel öğrenme çağından bilinçli öğrenme çağına geçiş sürecindeki, diğer bir ifade ile somut işlem sürecinden soyut işlem sürecine³⁰ geçiş dönemindeki gençler olduğu görülür. Eleştirel düşünce, özgürlük, varlık üzerinde düşünme, hayata anlam verme özelliklerinin ağır bastığı bu dönemdeki din eğitimi çok önemlidir ve ilerleyen yıllardaki davranışları etkilemektedir.³¹ Program geliştirmeyi hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme öğeleri arasındaki dinamik ilişkiler bütünü³² olarak ele aldığımızda öğrenenlerin ihtiyaç ve özelliklerinin bilinmesi programın merkezinde yer almaktadır.

Öğrenciye görelilik, eğitimin ve din eğitiminin her unsur ve aşamasında aranan bir ilkedir. Özellikle program geliştirme aşamasında önem arz eden bu ilkeyi, öğrenci gelişirken ona yapılacak her türlü etkinin, öğrencinin o anda içinde bulunduğu gelişim düzeyine uygun olması şeklinde açıklayabiliriz. Öğrencilerin olgunlaşma ve hazır bulunuşluk düzeyi ile ihtiyaçlarının bilinmesinin program geliştirme çalışmalarında göz önüne alınması gerekmektedir. Öğrencilerin yaşadıklarının ve yaşamaları muhtemel olanların programa alınması, hayatında bir anlam taşımayan unsurların çıkarılması öğretim programının başarısını etkileyen önemli faktörlerdir.³³ Yaz Kur'an Kursu Öğretim Programlarının bu hususlar dikkate alınarak öğrenen merkezli bir program olduğu görülmektedir.

Yeni Programa Pratik Açından Bakış ve Uygulamadaki Aksaklıklar

Yaz Kur'an Kurslarını diğer kurslardan ve örgün eğitimden ayıran en önemli özellik, isteğe bağlı oluşu, çoğu camilerde açılması ve ağırlıklı olarak ilköğretim çağındaki öğrencilerin bu kurslara devam etmesidir. Öyle ki, Yaz Kur'an Kurslarına devam eden çocukların çoğunluğunun hayatı boyunca alacağı dini bilgi bu kursta öğrendiklerinden ibaret olabilir. Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin isteğe bağlı olacağı ihtimalini de göz önünde bulundurulursa, söz konusu kursların önemi daha iyi ortaya çıkar. Diğer bir ifade ile gelecekte toplumu

²⁹ DİB 2006 Yılı İstatistikleri, s.87.

³⁰ Ralph W.Hood ve diğerleri, "Dini Gelişim Kuramları", Ter: M.Doğan Karacoşkun, *Dini ve Sosyal Psikoloji Yazıları*, Din ve Bilim Kitapları, Samsun 2006, s.67-92.

³¹ Beyza Bilgin-Mualla Selçuk, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Gün Yay.,Ankara 1995, s.81-90.

³² Bkz: Özcan Demirel, *Eğitimde Program Geliştirme*, Pegema Yayınları, Ankara 2006, s.5.

³³ Recai Doğan-Cemal Tosun, *İlköğretim 6-7-8. Sınıflar İçin DKAB Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Pegema Yayınları, Ankara 2003, s.47; M.Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, Nobel Basımevi, Ankara 2005, s.9; *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, Dem Yay., İstanbul 2005, s.47 vd.

oluşturacak olan bireyler, bütün dini yaşantılarını bu kurslarda aldıkları bilgiler üzerine bina edeceklerdir. Böylesine önemli bir kurumun öğreticisi ile mekânı ile programı ile çağdaş eğitimin bütün imkân ve şartlarından uzak kalması düşünülemez.

Yaz Kur'an Kurslarında 2005 yılından itibaren öğreticilik yapanlara ek ders ücreti ödenmesi³⁴ hem öğrenci sayısını arttırmış, hem de öğreticiler bu işe daha bir ciddiyetle sarılmışlardır. Velilerin ve öğrencilerin bu kurslara olan ilgisine paralel bilgi ve altyapıya sahip olduğumuzda başarının artacağı muhakkaktır. Yaz Kur'an Kurslarında uygulamaya konulan "Kur Sistemi" zaman kaybını ve her yıl yeniden başlamayı, gereksiz tekrarları önlemenin yanında, yeteneklerine göre öğrencileri gruplandırmaya ve her öğrencinin istediği bilgiyi almasına da imkân sağlamıştır. Öğrencinin hangi kur'dan başlayacağına öğretici karar vermektedir. Hedef-öğrenen ve konu üçlüsünü birlikte ele alan yeni program, genel bir hedef belirlemekle birlikte, çerçeve esnek program anlayışı ile mahalli farklılıkları ve ihtiyaçları dikkate almanın yanında öğreticiye de inisiyatif kullanma ve aktif olarak programa katılma imkanı vermektedir.³⁵

Son dönemde Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanan ve ücretsiz olarak dağıtılan "*Dinimi Öğreniyorum*", "*Kitabımı Öğreniyorum*", "*Peygamberimi Öğreniyorum*", "*Dualarımı Öğreniyorum*", "*Dinimizi Öğreniyoruz*" gibi resimli kitapların faydalı olduğu ve öğrenciler tarafından beğenildiği, interaktif CD'li Kur'an Okumaya Giriş kitaplarının daha kısa sürede öğrencilerin Kur'an okumaya geçmelerini sağladığı bilinmektedir. Ancak karışıklığı önlemek için yeni bir Elifba kitabının hazırlanarak dağıtılması arzu edilmektedir. Yaz Kur'an Kurslarında modern ders araç ve gereçlerinin kullanılmasının (Video, DVD, VCD, Bilgisayar, Tepegöz, Projektör) verimi arttıracığı muhakkaktır. Ancak, bu aletlerin temininde ve kullanılmasında problemler olduğu gözlenmektedir. Bütün bunlardan önce, mekânların yani kurs açılan yerlerin basit düzenlemelerle daha işlevsel hale getirilmesi gerekir. Çalışmamızdan çıkan sonuçlardan birisi de; öğrencilerin büyük çoğunlukla kurs ortamından memnun olmaları ve yaz kurslarının yapıldığı Cami, Kur'an Kursu gibi mekânları dini öğrenmek için "ideal öğrenme ortamı" diye tarif etmeleridir.

Yaz Kur'an Kurslarının açıldığı camiler ve normal kurs binalarının mülkiyetinin dernek, vakıf vb. kuruluşlara ait olması da ayrı bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. İlgili dernek ve vakıf yöneticilerinin kurslara, görevlilere müdahil olma istekleri, müftülüklerin buna kesinlikle karşı çıkmaları, eksik ve noksanlıkların giderilmesinde tek kaynağın bu dernek ve

³⁴ 12.07.2005 tarih ve 9169 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile en az 15 öğrencisi olan ve Din Hizmetleri sınıfında çalışan öğreticilere günde 3 saat ve haftada 5 günü geçmemek kaydıyla ek ders ücreti ödenmektedir.

³⁵ M.Şevki Aydın, "İsteğe Bağlı Din Eğitimi Taleplerini Kur'an Kursunun Karşılama Durumu", *Diyanet Aylık Dergi*, Ankara 2007, S.193, s.28.

vakıflar olması görevlileri zor durumda bırakmakta, haliyle başarıyı da etkilemektedir. Verimli bir Yaz Kur'an Kursu hizmeti için bu problemin giderilmesi zaruri görünmektedir. Bunun yanında her yönüyle öğreticiye, kursa ve öğrencilere yardımcı olan, müftülüklerle uyumlu ve koordineli çalışan yöneticiler de mevcuttur.

Türkiye genelinde açılan Yaz Kur'an Kursları'nın çoğunluğu camilerin müştemilatında bulunmaktadır. Camilerin mülkiyetleri şehir ve ilçelerde %70 oranında dernek ve vakıflara aittir. Kur'an Kurslarının mülkiyetleri de %65 oranında dernek ve vakıflara aittir.³⁶ Yaz Kur'an Kursları böyle mekânlarda yürütülmektedir. Bu kurs binalarında yapılacak her türlü düzenleme ve fiziki iyileştirmede Diyanet İşleri Başkanlığı veya müftülükler tek yetkili değildir. Dernek ve vakıfların da bu yönde ikna olmaları ve müftülük ve görevlilerle işbirliği yapmaları gerekmektedir.

Son zamanlarda gündeme gelen ve bütün camilerin müştemilatları ile birlikte idari yönden Diyanet İşleri Başkanlığına devredilmesini sağlayacak düzenleme,³⁷ kursların daha tertipli ve düzenli olmasını sağlayacağı gibi, tüm din hizmetlerinde kaliteyi arttıracak ve bu hizmeti sunan din görevlilerine idari bakımdan büyük rahatlık getirecektir. Bundan sonra inşa edilecek camilerde ibadet bölümünün haricinde kurs yapılabilecek mekânların olmasına da dikkat gösterilmelidir. Cami dersleri, yaz kursları vb. etkinlikler neredeyse yıl boyu devam eden faaliyetlerdir. Din hizmetinin şekli ve muhatap kitlesi günümüz şartlarında değişmiştir.³⁸

Öğreticilerin yeterlikleri³⁹ açısından bazı sıkıntıların olduğu muhakkaktır. Son dönemlerde öğretici olarak İlahiyat Fakültesi mezunlarının tercih edilmesi olumlu bir gelişmedir. Ancak, halen göreve devam eden, misyon ve vizyon olarak yeni programı anlamada ve uygulamada sıkıntı yaşayan görevliler de mevcuttur. Öyle ki, uygulamaya konulmasından bu yana kur sistemini yeni kavrayan öğreticilerimiz olmuştur. Bu yüzden ilk üç haftalık dönemde sadece birinci kur öğrencilerini kabul edip okutanlar dahi görülmüştür. Hâlbuki yeterli birikime sahip öğrenciler ve talep olduğu takdirde aynı anda üç kur devam edebilmektedir. Hatta bir öğrenci farklı derslerde aynı anda iki kur'a devam edebilir. Çerçeve esnek program gereği öğreticilerin konularda ihtiyaca göre takdim-tehir veya ilave yapma imkânını da fazla kullanmadıkları tespit edilmiştir. Kapsamlı ve uzun süreli bir hizmet

³⁶ DİB 2004 Yılı İstatistikleri, s.91-101.

³⁷ DİB'nin 23.03.2007 tarih ve 2451 sayılı "Cami Müştemilatının Kiraya Verilmesi" hakkındaki yazısı.

³⁸ Mustafa Önder, "Camiler ve Toplum Hayatındaki Yeri", *Diyanet Avrupa Dergisi*, Ankara 2006, S.90, s.33-36; Hüseyin Yılmaz, *Camilerin Eğitim Fonksiyonu*, Dem Yayınları, İstanbul 2005, s.185.

³⁹ Yeterliliklerle ilgili örnek bir çalışma için bkz: Recai Doğan-Nurullah Altaş, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenleri Yeterlik Ölçeği Üzerine Bir Ön Araştırma", *AÜİFD*, C.XLIII, Ankara 2002, ss.109-122. Öğretici Yeterlilikleri ile ilgili olarak bkz: *DİB Taşra Teşkilatında Din Hizmetlerini Yürütenlerin Temel ve Özel Yeterlilikleri*, Ankara 2005; N.Yaşar Aşkoğlu, "Vaizlerde Aranacak Temel Yeterlilikler Üzerine", *CÜİFD*, S.VIII/2, Sivas 2004, s.17-24.

içi kurstan geçirilmeleri problemlerin çözümünde yardımcı olacaktır. 2006 ve 2007 yılı Yaz Kursları öncesinde Sivas'ta bir hafta süre ile bütün öğretmenlerin katıldığı bir kurs düzenlenmiş, katılımcılar bu kurstan çok faydalandıklarını beyan etmişlerdir.⁴⁰

Yaz Kur'an Kurslarının denetimi de ayrı bir problemdir. Milli eğitim müdürlüklerinin uygun görüşü ile açılan bu kurslar aynı müdürlükler tarafından denetlenebilmektedir. Ancak, milli eğitim müdürlükleri kursları daha ziyade mevzuat ve usul yönünden denetlemektedirler. Muhteva ile ilgili ve rehberlik amaçlı denetim tamamen müftülüklerin elindedir. İdari işlerin yoğunluğu, yeteri kadar denetim yapacak donanımda personelin bulunmaması, kırsal kesimdeki ulaşım problemleri denetimi aksatmaktadır. Yönlendirici ve mevzuattan ziyade uygulamaya yönelik denetimlerin verimliliği arttıracığı düşünülmektedir. Denetim elemanlarının koordineli çalışması da gerekmektedir.

Yaz Kur'an Kurslarına İlkokulu bitirmiş öğrencilerin devam edebileceğine dair düzenlemeye rağmen, ağabey ve ablaları ile birlikte küçük çocuklar da gelmektedirler. Bu çocukların sayısı azımsanamayacak seviyededir. Yaş sınırının yeniden düzenlenmesine ve eğitimcilerin öğrenebilir kabul ettikleri çağdaki çocukların da devamına imkân sağlanması yerinde bir uygulama olur. Örgün eğitimde dördüncü sınıftan itibaren, yani on yaşında Din Kültürü dersi başlamaktadır.⁴¹

Aynı cami veya Kur'an Kursunda aynı anda üç kur'un devam etmesi, tek öğretici veya görevlinin bulunması başarıyı engelleyen hususlardan biridir. Tek öğreticinin üç kur'a yetişmesi hayli zordur, öğrenci sayısı kalabalık olduğunda ise neredeyse imkânsızdır. Çoğu camide aynı mekânda diğer kur'un bitmesini beklemek zorunda kalan öğrenciler sıkılmakta, gürültü yapabilmekte, bu da ders verimini düşürmektedir. Yakın Kurs ve Cami görevlilerinin fiziki olarak müsait bir yerde toplanarak ayrı kur'ları okutmasında fayda vardır. Nitekim deneme mahiyetinde Sivas İl merkezinde 2006 ve 2007 yıllarında yapılan bu tür uygulamalardan olumlu sonuçlar elde edilmiştir.

Yaz Kur'an Kursu öğretmenlerinin günlük plan yapmadıkları, programın uygulanmasında otokontrol mekanizmasını çalıştırmadıkları gözlemlenmiştir. Yapılan denetimler daha çok genel tertip ve düzen, defterlerin usulüne uygun tutulması ve birkaç öğrenciye soru sorulması şeklinde olmakta, programın uygulanması, muhteva ve teknik yönler gündeme gelmemektedir. Bu konuların da değerlendirilmesi ve denetlenmesi gerekir. İstisnaları olmakla birlikte, aynı mekânı paylaşan (Genellikle üstte

⁴⁰ 12-16.6.2006 ve 25-28.6.2007 tarihleri arasında Sivas İl Müftülüğünde düzenlenen kurslar.

⁴¹ Beyza Bilgin, "Ahlak Terbiyesinde Dini Hikâyeler", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1994, S.1, s.53; *İlköğretim DKAB Dersi (4.5.6.7.8. sınıflar için) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, MEB.Yay., Ankara 2006.

Cami, alt katında ise Kur'an Kursu vardır) kurs ve cami görevlileri arasında iyi bir işbirliği ve koordinasyon olduğu da söylenemez.

Öğreticiler tarafından organize edilen her türlü sosyal ve sportif etkinliklerin Yaz Kur'an Kurslarına olan ilgiyi arttırdığı gözlenmiştir. Erkek öğrenciler için düzenlenen futbol maçları, bütün öğrencilerin katıldığı gezi ve piknikler, yarışmalar, dönem sonu kurslar arasındaki yarışmalar ilgi görmekte, öğrenciler ve veliler tarafından beğenilmektedir. Bu tür etkinlikler programda da tavsiye edilmektedir.⁴² Bunun yanında Yaz Kur'an Kurslarının büyük çoğunluğunda öğretmenler, esnaflar ve veliler tarafından günlük olarak çikolata, şeker, meyve suyu gibi yiyeceklerin dağıtılması çocuklar tarafından beğenilmektedir.

Ancak, son dönemlerde basına da yansıyan, bisiklet, bilgisayar vb. ödüllü, afişli Yaz Kur'an Kursu kampanyalarının sağlıklı bir yöntem olmadığını düşünüyoruz. Öyle ki, bazı veliler işi, kurs hocalarına "Çocuğumu sizin kursa gönderirsem hangi hediyeyi vereceksiniz?" sorusunu soracak dereceye vardırımlardır. Bu tür davranışlar, gönüllülük esasına dayanan ve sadece Kur'an okumayı, inancını öğrenmeyi amaçlayan öğrencileri yanlış yönlendirebilir ve olumsuz etkileyebilir. Yaz Kur'an Kursu'nda öğrencilerin alabilecekleri en güzel hediye Kur'an okumak, dini bilgiler öğrenmek ve güzel ahlâk kazanmak olduğunu hatırdan çıkarmamamız gerekir. Dershane mantığı ile işi yarışa dönüştürmek, öğrenciyi elde edilecek bir ödüle odaklamak yanlıştır.

2006 yılında Yaz Kur'an Kursları öğretmenlerine programı takip edebilmeleri ve daha planlı çalışabilmeleri için ders ve yoklama defterleri dağıtılmıştır. Öğretici Kılavuz Kitabı ve Dinimizi Öğreniyoruz isimli Öğretici Kitabı'nın da verimi arttırmada büyük katkısı olmuştur. Öğrenciler için hazırlanan kitapları da hesaba katarsak epeyce mesafe alındığını söyleyebiliriz. Son iki yıldır verilen kursa katılım belgesinin de öğrenciler için teşvik edici olduğu gözlemlenmiştir. Bütün bunların yanında yaz kursları öncesi öğretmenler için yapılacak Hizmet içi eğitim kursu ile birlikte önümüzdeki yıllarda daha iyi neticeler alınacaktır.⁴³ Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından belli bölgelerde açılan ve Rehber Öğreticiler yetiştirerek mahallindeki K.Kursu öğretmenlerine yeni program hakkında bilgi verilmesini amaçlayan kursların önemli bir hizmet olduğunu belirtmeliyiz. Bu kursların ve katılacak K.Kursu öğretmenlerinin sayısının artırılması faydalı olacaktır.

Yaz Kur'an Kursları bitiminde öğretmen ve öğrencilerin görüşlerini almak hizmetin kalitesinin değerlendirilmesi açısından önemlidir. Eğitimin aksayan yönlerinin, başarılı yönlerinin uygulamayı yapanlar tarafından belirtilmesi ve bu görüşlerin geri bildirim olarak program geliştirme

⁴² *Yaz Kur'an Kursları Öğretici Kılavuzu*, s.73-74.

⁴³ Bkz: DİB 2005 Genelgesi III/A.2/e md. gereğince her dönem başlangıcında öğretmenler için 5 günlük "pedagojik formasyon" kursu düzenlenecektir.

çalışmalarında, öğretim sürecinde değerlendirilmesidir. Genelde bu tür toplantıların yapıldığı, ancak program ve muhtevadan ziyade, öğrenci sayıları, fiziki problemler ve sosyal faaliyetler ağırlıklı konuların öne çıktığı, kazanımlarla ilgili değerlendirmelerin üzerinde fazla durulmadığı görülmektedir. En azından öğreticilerden kurs bitiminde bir rapor istenerek bir sonraki dönem için bazı tedbirler alınabilir ve düzenlemeler yapılabilir. Bu konuda müftülüklere özellikle Kur'an Kursları Müdürlerine çok iş düşmektedir.

İlköğretim okullarında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi haftada iki saat, bir öğretim yılında (8 ay) yaklaşık 72 saat olarak okutulmaktadır. Lisede ise haftada bir saattir ve ders yılı boyunca toplam 32 saat yapmaktadır. Programda Kur'an-ı Kerim okuma da bulunmamaktadır. Buna karşılık Yaz Kur'an Kursunda günde üç saat ve haftada beş gün olarak ders yapılmakta, bu da bir dönemde (2 ay) yaklaşık 135 saat etmektedir. Yaz Kur'an Kursuna devam eden bir İlköğretim öğrencisi daha kısa bir zamanda okula göre iki kat, lise öğrencisi ise üç kat fazla dini bilgi alabilme ve Kur'an okuma imkânına sahiptir.

2006 yılında Yaz Kur'an Kurslarına 1.407.018, 2007 yılında ise 1.567.025 resmi kayıtlı öğrenci katılmıştır.⁴⁴ Bunların yanında kayıtsız olarak gelen küçük kardeşlerini de sayarsak rakam iki milyonu aşmaktadır. Türkiye'de Yaz Kur'an Kursu'na devam edebilecek çağdaki (İlkokul 5.sınıf ile Lise son sınıf arası) öğrenci sayısının 6-6,5 milyon civarında olduğunu⁴⁵ göz önüne alırsak, yaz kur'an kurslarının bu çocukların yaklaşık 1/3'ne ulaştığı görülmektedir. Ek ders ücreti alınabilmesi için 15 öğrenci şartının kalkması ve yaş sınırının 4.sınıfa indirilmesi halinde bu sayının 3-3,5 milyon civarına ulaşacağı, diğer bir ifade ile Yaz Kur'an Kurslarına katılan öğrenci sayısının potansiyelin yarısı kadar olacağı tahmin edilmektedir.

Yaz Kur'an Kurslarının önemli işlevlerinden birisi de çocukların yaz tatillerini değerlendirmeleri, yeni arkadaşlar ve çevre edinerek, sosyalleşmeleridir. Çünkü eğitimin⁴⁶ ve caminin görevlerinden birisi de sosyalleşmeyi sağlamaktır.⁴⁷ Basın-Yayın organlarında da zaman zaman yer aldığı gibi, bazı çevreler bu kurslara karşı çıkararak çocuklara ağır geldiğini, dinlenmek için vakit kalmadığını söylemektedirler. Hiçbir çocuk bu kurslara mecburi olarak gelmemektedir. Tamamı gönüllü ve kendi isteğiyle gelmekte, büyük çoğunluğu kursa gelmekle dinlendiğini, sosyal davranışlar ve lüzumlu bilgiler öğrendiklerini ve yeni arkadaşlar edindiklerini beyan etmişlerdir.⁴⁸

⁴⁴ DİB 2007 Yılı İstatistikleri, s.108.

⁴⁵ <http://www.meb.gov.tr>; 16.06.2007 tarihli Hürriyet Gazetesi.

⁴⁶ Nurettin Fidan-Münire Erden, *Eğitime Giriş*, Alkım Yayınları, Ankara trsz., s.66-67

⁴⁷ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve...*, s.37.

⁴⁸ Bkz: Salih Aybey, *İlköğretim Çağındaki Öğrencilerin DİB Tarafından Açılan Yaz Kursları ile İlgili Görüşleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, UÜSBE, Bursa 2005, s.61-64; Başkurt, *A.g.e.*, s.170,171.

Yaz Kur'an Kursları herhangi bir örgün ve yaygın eğitim kurumunun alternatifi değildir. Belki örgün din eğitiminin tamamlayıcısı, destekçisi durumundadır. Öğrencileri örgün eğitime devam eden çocuklarımızdır. Bu yönü ile Türk Milli Eğitim sisteminin bir parçası olarak kabul edilebilir. Dini bilgiler yanında çocukların sosyalleşmesine, iyi birer vatandaş olmasına katkı sağladığı gibi, okul-aile-cami-çevre iletişimindeki önemli rolü inkâr edilemez.⁴⁹ Yapılması gereken, bu kursların gerekli-gereksiz olup olmadığını tartışmaktan ziyade, muhtevasının, metodunun ve altyapısının çağdaş eğitimin gerekleri doğrultusunda geliştirilmesi olmalıdır. İnanan bir varlık olan insana, doğru kaynaktan doğru metotlarla ve uzman öğreticiler vasıtasıyla inancını öğretmek, çağdaş eğitimin ve insan haklarının bir gereğidir.

Kısıtlı bir zaman diliminde, farklı yaş gruplarından oluşan ve değişik ortamlardan gelen farklı kabiliyetlerdeki öğrencilere, belki uygun olmayan fiziki mekânlarda, yetersiz araç-gereç ile Kur'an okumayı, dini bilgileri ve davranış kazanmayı öğretmek gibi bir sorumlulukla karşı karşıyayız. Bu sorumluluk ta ancak fedakârlık, gayret ve kendimizi yenilememizle mümkün olacaktır. Ailelerin büyük bölümü, iki aylık bu sürede kurs ve öğreticilerden, çocuğunun okul hayatı boyunca kazanamadığı bilgi ve davranışların kazandırılmasını beklemektedirler. Okul-aile-çevre ve Kur'an Kursu birlikte belki bu amacı gerçekleştirebilirler. Yalnız başına Yaz Kur'an Kurslarının bu isteği karşılanması mümkün değildir.

Yaz Kursları ile ilgili ciddi problemlerden birisi de, öğrenci sayısının çokluğu nedeniyle ortaya çıkan karmaşadır. Özellikle tek görevlisi bulunan camilerde zaman zaman her bir kur'un öğrencileri 30-40'ı bulmakta, toplamda ise 100'ü geçebilmektedir. Üç saatlik ders süresini kur'lar için bölmek çözüm gibi görünse de pratikte zorluklar mevcuttur ve öğrenci başına düşen zaman çok azalmaktadır. Üç kur bir arada ders yaptığında ise gürültü, sıranın öğrenciye gelmesi için çok bekleme ve mekânın yetersizliği gibi engeller ortaya çıkmaktadır.⁵⁰ İlahiyat veya İ.H.Lisesi mezunlarından mahalli müftülüğün izni ve derneklerin desteği ile ek görevli temin edilebilir, çocuk başına düşecek zaman dilimi artırılabilir. Kaldı ki, şu anda Diyanet İşleri Başkanlığınca yeterlik belgesi verilen binlerce İlahiyat Fakültesi ve İmam Hatip Lisesi mezunu görev beklemektedir.

Başkanlığın çağdaş ve bilimsel verileri göz önünde bulundurarak hazırlattığı "Dinimizi Öğreniyoruz" öğrenci ve öğretici kitabı 2007 yılı yaz kursları başlangıcında tüm öğrenci ve öğreticilere dağıtılmış, kitap muhteva, kalite ve dizayn olarak hem öğrenciler hem de öğreticiler tarafından beğenilmiştir. Yaz Kurslarında takip edilecek derli toplu bir materyalin ortaya çıkması öğrenciler ve öğreticiler tarafından olumlu karşılanmış, bu

⁴⁹ Bkz: *Yaz Kur'an Kursları Öğretici Kılavuzu*, s.11.

⁵⁰ Bkz: Başkurt, *A.g.e.*, s.176 vd.

husus yapılan kurs denetimleri ve öğretici toplantılarında⁵¹ tespit edilmiştir. Ders kitaplarının yaz kursları başlamadan önce ve ücretsiz dağıtılması, kurslar devam ederken toplantı vb. organizelerin ders saatleri dışında planlanması öğreticilerin talepleri arasındadır.

Yaz Kur'an Kurslarına genelde orta ve alt gelir grubuna mensup ailelerin çocuklarının devam ettiği görülmektedir.⁵² Bu sonuç, üst tabakaya mensup ailelerin ve çocuklarının Kur'an Kurslarına ilgi göstermediği anlamına gelmemektedir. Çoğu üst düzey gelir grubuna dâhil ailenin, çocuklarının dini bilgiler ve Kur'an-ı Kerim öğrenmeleri için çocuklarını resmi kayıt yaptırmadan bu kurslara gönderdikleri gözlemlenmiştir.⁵³

İsteğe bağlı din eğitimi ihtiyacını planlı, programlı olarak karşılamaya çalışan yegâne kurum Yaz Kur'an Kurslarıdır.⁵⁴ Yaz Kur'an Kurslarını, hayati önemde dini bilgiler veren ve mevzuatında belirtilen görevlerin başka hiçbir kurum ve kuruluş tarafından üstlenilmediği⁵⁵, doğabilecek boşluğun telafisinin mümkün olmadığı kurslar olarak tanımlayabiliriz. Belki de bu yüzden Cumhuriyetle birlikte tedrisatına hiç ara vermeyen ya da önemine binaen verdirilmeyen⁵⁶ kurum olarak günümüze kadar gelmiştir.

Türk milleti Müslüman olmasından bu yana dinine, dini değerlerine, kutsal kitabına ve çok sevdiği Peygamberine sıkı sıkıya bağlıdır. Söz konusu olan Kur'an okuma ve okutma ise, bu hassasiyeti daha da artırmaktadır. Okumasını bilmeyenler dahi Kur'an-ı Kerim'i belden aşağı tutmazlar, ellerine alacak olurlarsa abdestli olmaya dikkat eder ve mutlaka öpüp başına koyarak saygısını, sevgisini belli etmeye çalışırlar. Bu nedenledir ki, Kur'an Kursları ve Camiler milletin desteği ile yapılmış, halen bu destekle varlıklarını sürdürmektedirler. Cumhuriyetin ilanından bu yana kapanmamalarının sebeplerinden birisi de bu yoğun destek olsa gerektir.

Elbette ki bu desteğin temelinde, dini hassasiyetle birlikte, buralara duyulan güven yatmaktadır. Türk insanına göre, iyi evlat yetiştirmenin şartlarından birisi de, çocuklarına dinini-diyametini, Kur'an'ını, ibadet ve dualarını öğretmek olarak kabul edilmektedir. Bütün bunların bir arada ve ücretsiz öğretildiği yer ise camiler ve Kur'an Kurslarıdır. Vatandaşlar bu mekânlarda kendilerini bulmakta, güvenmekte ve hiç çekinmeden çocuklarını buralara göndermektedir. Bu güven ve desteğin devam etmesi, modern eğitimin gerektirdiği muhteva ve araçlarla, gerekli donanuma sahip öğreticilerle, belirli sürede, talep edenlerin dini bilgi, kur'an okuma, davranış kazanma isteklerini karşılayabilmemize bağlıdır. Artık çocuklarımızın eskisi

⁵¹ 28.3.2007 ve 27.8.2007 tarihinde Yaz K.Kursu Öğreticileri ile yapılan toplantı.

⁵² Ahmet Koç, *Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik Üzerine Bir Araştırma*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2005, s.51; Aybey, A.g.t., s.56; Başkurt, A.g.e., s.163-164.

⁵³ 2006 yılı Yaz Kur'an Kursları döneminde bizzat yaptığımız tespitler.

⁵⁴ M.Şevki Aydın, "İsteğe Bağlı Din Eğitimi Taleplerini Kur'an Kursunun Karşılama Durumu", *Diyanet Aylık Dergi*, Ankara 2007, S.193, s.28-29.

⁵⁵ Ayşe Sucu, "Kur'an Kurslarında Din Eğitimi ve Öğretimi", *Türkiye'de Din Eğitimi Ve Öğretimi*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999, s.435-440.

⁵⁶ Ayhan, *Türkiyede Din...*, s.95.

kadar bol vakitleri olmadığı gibi, geleneksel metotlarla dini bilgiler ve Kur'an öğretilmeyecek, haram-helal şeklindeki cevaplarla dini problemleri geçiştirilemeyecek kadar da malumat sahibi ve zeki olduklarını biliyoruz.

Yaz Kur'an Kurslarına gelen öğrencilerin büyük çoğunluğu kendi istekleriyle veya ailelerinin isteğiyle bu kurslara geldiklerini ifade etmişlerdir.⁵⁷ Yaz Kur'an Kursuna devam etmede ailelerin ve çocukların birbirlerini etkiledikleri, kursa devam etmenin ilk günlerde adeta bir teravih namazına gitme gibi "gelenekleştiğini" söylemek mümkündür. Türk halkı bunu resmi boyutu olmayan, her çocuğun gitmesi gerektiğine inandığı ve çocuklarına karşı önemli görevlerinden birini yerine getirdiği şeklinde değerlendirmektedir.

Tespit edilen önemli hususlardan biri de, öğrencilerin bilişsel alan konularında duyuşsal ve psikomotor alanlara göre daha az başarılı olmalarıdır. Uygulaması olmayan ve tamamen teorik olan konular, öğrenciler tarafından yeterli düzeyde öğrenilmesine rağmen, diğer öğrenme alanlarından daha az ilgi görmektedir. Siyer dersi öğrenme alanlarındaki hedeflerin gerçekleşme düzeyinin diğer derslere göre düşük kalması bunu göstermektedir. Hac ibadeti gibi yine uygulaması olmayan konularda da aynı durum söz konusudur. Diğer bir ifade ile Yaz Kur'an Kursları, programında da amaçlandığı gibi "duyuşsal" ve "psikomotor" davranışlar kazandırmakta ve bundan dolayı rağbet görmektedir diyebiliriz. Yaygın eğitim ile (okul) farkı da buradan kaynaklanmaktadır. Okuldaki Din Dersi programları "bilişsel" alan ağırlıklıdır.

Okullardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğrencilere genel din kültürü vermeyi amaçlarken, Yaz Kur'an Kursları ve uzun süreli kurslar özel din kültürü ve eğitimi vermeyi amaçlar. Örgün eğitimde mecburilik varken, Kur'an Kurslarında isteğe bağlılık esastır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin, dindar insan yetiştirme gibi bir amacı yoktur. Ama Kur'an Kurslarının İslam'ı iyi öğretme, kişilerin inanç ve ibadet hayatlarını geliştirmelerine yardımcı olma amacı vardır. İsteyen öğrenciye, istediği zaman diliminde okulda öğrendiklerini pekiştirme, eksiklerini tamamlama ve dini davranışlar kazandırma bu görevler arasındadır.⁵⁸

Aslında cami ve okul tarihi süreç içinde hep yan yana olmuş ve aynı amaca hizmet etmişlerdir. Eğitim-öğretimin ilk mekânları ibadethaneler iken, yeni ihtiyaç ve gelişmeler doğrultusunda bu faaliyetin medrese ve mekteplere kayması, eğitimin dini olmaktan çıkıp, dinin genel eğitimin branşlarından biri haline gelmesi,⁵⁹ camideki eğitimin bittiği anlamına gelmez. Okullardaki din öğretimi ile cami ve mescitlerdeki din öğretimi ayrı kuruluşlara bağlı olmalarına rağmen aynı amaca yönelik olarak çalışmakta,

⁵⁷ Aybey, *A.g.t.*, s.61; Koç, *A.g.e.*, s.62; Başkurt, *A.g.e.*, s.165.

⁵⁸ M.Şevki Aydın, "İslam Din Eğitimi Kurumu: Kur'an Kursu", *Diyanet Aylık Dergi*, Ankara 2005, S.180, s.32-33.

⁵⁹ Tosun, *A.g.e.*, s.38-39.

birbirini tamamlamaktadırlar.⁶⁰ Okuldaki öğrenciler ve camideki cemaat (Yaz Kur'an Kurslarındaki öğrenciler) aynı toplumun fertleri ve birbirlerinin benzerleridir. Aralarında büyük farklar yoktur. Var gibi görünen ayrılık, öğretimin amaçlarının bölünebilir veya bölüşülebilir olmasından kaynaklanmaktadır. Eğitim-öğretimin zihinsel amaçları ile duygusal amaçlarının birbirinden ayrılabilceği düşüncesi belki bunda etkili olmaktadır, ancak böyle bir ayırım mümkün değildir. Çevre, okul, cami üçlüsünün öğretim amaçlarındaki birlik, yeni neslin yetiştirilmesinde çok önemlidir.⁶¹

Yaz Kur'an Kurslarındaki öğrenci-öğretmen ilişkisi sadece kurs süresi ile sınırlı kalmamalıdır. Öğrencilerle kursa gelmedikleri dönemlerde de ilişkiler sıcak tutulmalı, gerekirse uygun zamanlarda okullar veya veliler ziyaret edilmelidir. Öğrencilerimizin öğrendiklerini unutmamaları için ve bir sonraki Yaz Kur'an Kursu döneminde daha fazla öğrenciye faydalı olabilmek için, okul-cami-aile diyalogunu sağlayabilmek için bu ilişki zaruridir. Öğrenciler üzerinde de çok olumlu tesirleri olacağı muhakkaktır.

Yaz Kur'an Kurslarının önemli bir katkısı da dinin doğru anlaşılması, hurafe ve batıl inançlardan öğrencileri korumasıdır. Din eğitimi kültürün yeni nesillere aktarılmasının yanında, toplumu yanlış ideoloji, batıl inanç ve hurafelere saptanmaktan korur.⁶² Ayrıca cemaatlerin kontrolünde ve devlet denetiminden uzak kursların açılmasını ve çoğalmasını engellemektedir. Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı kur'an kurslarındaki gelişme söz konusu illegal kursların azalması anlamına gelmektedir.

Sonuç ve Öneriler:

Yaz Kur'an Kursları programı yoğun bir programdır. İki aylık süre içerisinde ve üçer haftalık kur dilimlerinde; Birinci kur'da 5 öğrenme alanında 67 konu başlığı, ikinci kur'da 5 öğrenme alanında 42 konu başlığı, üçüncü kurda ise yine 5 öğrenme alanında 42 konu başlığı bulunmaktadır. Derslerin günde üç saat, haftada beş gün ile sınırlı olduğunu göz önüne alırsak; Haftada en fazla 15, üç haftada 45 saat ders yapılabilecektir. Diğer bir ifade ile 45 saatlik derste 67 konu işlenecektir. Kur'an-ı Kerim öğrenme alanı ile ilgili konular ise öğrencilerin teker teker dinlenmesini ve takibini gerektiren konulardır. Eğer bir öğrenci aynı dönemde 2 kur'u alacaksa öğreneceği konu sayısı 109'a, 3 kur'u bitirecekse öğreneceği konu başlığı 151'e çıkmaktadır. Kur'an-ı Kerim öğrenme alanı dışındaki itikat, ibadet, siyer ve ahlak öğrenme alanlarına program gereği günde 1 saat ayrılabilceğini de göz önüne alırsak, programın yeniden gözden geçirilmesi

⁶⁰ Bilgin, *Eğitim Bilimi ve...*, s.25-28, 61-64.

⁶¹ Bilgin, *A.g.e.*, s.61.

⁶² N.Yaşar Aşıkoğlu, "Toplum Hayatımızda Dinin Yeri ve Din Eğitiminin Önemi", *CÜİF Dergisi*, Sivas 1998, S.2, s.48.

gerektiği ortaya çıkar. Öğrencilerin bu kurslara ilk planda Kur'an öğrenmek için geldiklerini göz önünde bulundurmalıyız.

Yaz Kursları yardımcı ders araç-gereçleri bakımından takviye edilmelidir. Harita, tepegöz, DVD ve Bilgisayarla yapılacak bir eğitim daha faydalı olacak ve başarıyı arttıracaktır. Yardımcı ders araçları kullanılan kurslarda öğrencilerin daha başarılı ve devamlı olduğu bizzat yapılan denetimlerde müşahede edilmiştir. Yaz Kurslarına gelen öğrencilerin yaş grubu 12-15 ağırlıklıdır. Lise öğrencilerinin bu kurslara fazla ilgi göstermediği anlaşılmaktadır. Sebebi ise 15 yaş ve üstü öğrencilerin küçük yaştaki öğrencilerle aynı sınıfı ve ortamı paylaşmak istememeleridir. Lise öğrencileri için müstakil yaz kursları açılması gerekmektedir. Buralarda görev yapacak personelin de daha dikkatli seçilmesi ve formasyonu olması önemlidir. Yaz kurslarında cami ve kurs farklılaşması da göze çarpmaktadır. K.Kerim dersi için sınıf ortamının, diğer dersler için cami ortamının daha verimli olduğu düşünülmektedir.

Yaz Kursları için yaş sınırı ilköğretimde DKAB dersinin başladığı yaşa indirilmelidir. Bu kurslara her türlü ikaz ve uyarılara rağmen resmi kaydı olmayan çok sayıda 4.ve 5.sınıf öğrencisi gelmektedir. Yeni bir yaş sınırı düzenlemesi öğrenci, öğretici ve velileri rahatlatacaktır. Öğreticilerin kurslar başlamadan önce yapılan seminerleri daha uzun süreli ve muhtevaya yönelik olmalı, yeni program ve kur sistemini tanımları sağlanmalıdır. Her yıl yaz kursları öncesi yönetmelikte de belirtildiği gibi düzenlenen seminerlere din eğitimcileri ve eğitim bilimi uzmanları da çağırılmalıdır. Gerekli temel ve özel yeterlikleri kazanmış öğretmenlerle daha iyi neticeler alınacağı muhakkaktır.

Aksayan yönlerine rağmen yeni uygulama (kur sistemi) başarılıdır. Öğreticilerin tecrübelerinin artmasıyla başarı da artacaktır. Ancak, yeni program yoğun ve ayrıntılı bir programdır. Yaz Kursunda ihtiyacı olan cüz'leri almak isteyen öğrenci bütün'ü kaybedebilir. Program ve konu başlıkları sadeleştirilmelidir. Bu düzenleme öğretmenlere de kolaylık sağlayacaktır. Daha yoğun, muhtevaya yönelik ve rehberlik amaçlı denetimler yapılmalıdır. Yaz Kurslarının denetlenmesi daha çok elemanla ve yol gösterici, çözüm üretici, öğretmenlere ufuk açıcı şekilde yapılmalıdır. Kemiyyetten ziyade keyfiyete önem verilmelidir ve denetimde koordine sağlanmalıdır.

Yaz Kur'an Kurslarının dinin doğru anlaşılması ve hurafelerden uzaklaşılmasında katkısı vardır. Doğru kaynak, doğru metod ve ehil öğretmenler yoluyla verilen din eğitimi yaygın yanlışların ve hurafelerin ortadan kalkmasına katkı sağlayacaktır. Bu Kur'an Kurslarının ve Türk Milli Eğitiminin amaçlarına hizmet eden bir gelişmedir. Yaz Kur'an kurslarından daha iyi verim alınabilmesi için "Kur Sistemi" ve üç kur'a ait konular ile bunların muhtevası, zamanı, 2007 yılında başlanıldığı gibi, velilere ve öğrencilere Yaz Kursları öncesinde iyi tanıtılmalı ve anlatılmalıdır. Aileler

ve çocuklar bu programa göre tatil ve izin planlaması yapabilmelidir. Öğretici, öğrenci ve veli diyalogu iyi kurulmalıdır.

Kurs dönemi bittiğinde öğreticilerin uygulamaya ait raporları mutlaka alınmalı ve geri bildirim sağlanmalıdır. Bu bilgiler doğrultusunda program geliştirme faaliyetleri yürütülmeli, mahalli ihtiyaçlara göre düzenlemeler yapılmalıdır. Yeni sistem öncelikle öğreticiler tarafından iyi kavranmalıdır.

Konumu uygun olan kurs veya camilerde kur'lar paylaşılmalıdır. Bugüne kadar yapılan uygulamalardan, mekânların yeterli olmadığı, öğrenci sayısının çokluğu, sürenin ve öğretici sayısının azlığı gibi problemlerin yaşandığı anlaşılmıştır. İlk etapta birbirine yakın olan kurs ve camilerde kur'ların paylaşılması düşünülebilir. Mekân olarak müsait olmayan cami ve mescitlerde kurs açılmayıp, yakın ve uygun yerlerde açılabilir ve görevliler buralarda birlikte çalışabilirler. Her kur için ayrı bir gün tayin edilmesi de düşünülebilir.

Ders kitapları ve diğer materyal mutlaka kurslar başlamadan önce dağıtılmalı ve imkân dâhilinde ücretsiz olmalıdır. Kitapların kurs açılmadan önce ilgili kurslarda veya müftülüklerde hazır bulunması önemlidir. Kurs açılan yerlerde eğitim-öğretime uygun mekânlar oluşturulmalıdır. Yaz Kur'an Kursları'nın açıldığı cami ve kurs binalarının fiziki olarak düzenlenmesi, çocukların rahat edebilecekleri ortamların hazırlanması, görsel araç-gereçlerin temini önem arz etmektedir. Küçük düzenlemelerle kurs ortamları daha işlevsel hale getirilebilir veya yeni inşa edilecek cami ve kurs binaları ihtiyaca göre projelendirilebilir.

Kur'an Eğitimi ve Öğretimi ilk ayetlerin inmeye başlamasından bugüne kesintisiz devam etmiş, inananlar ve özellikle de Türk Milleti bu konuya ayrı bir önem ve değer vererek özel okullar açmış, ilim dalları geliştirmiştir. İbadet yapabilmek için Kur'an'dan belli bölümlerin ezberlenmiş olması şartı, günlük hayatın her alanında Kur'an okumaya dayalı ritüellerin bulunması, işi daha da önemli hale getirmiştir. Anayasa Kur'an öğretme işini Diyanet İşleri Başkanlığına vermiştir. Başkanlığa bağlı Yaz Kur'an Kursları'nın toplum barışına, dinin doğru anlaşılmasına, öğrencilerin sosyalleşmesine ciddi katkılarının yanında, okul-cami-aile iletişimine de ciddi katkısı vardır. Türk Milli Eğitim Sisteminin içinde kabul ettiğimiz Kur'an Kurslarına sahip çıkmak, fiziki açıdan iyileştirilmesi, program ve muhtevasının bilimsel metotlar kullanılarak geliştirilmesi, ehil öğreticilerin yetiştirilmesi için gayret göstermek gereklidir.

Avrupa Birliği girişi sürecinde isteyen vatandaşlara istediği dini bilgi ve konuları doğru kaynaklardan alıp, gerekirse yorumlayarak insanlara hayati yardım şeklinde sunmak hem kanuni, hem de vicdani görevimizdir. Artık din eğitiminin gerekli olup olmadığını bir yana bırakıp bu eğitimin kalitesinin yükseltilmesi ile uğraşmalıyız. Gelişmişlik sadece ekonomi ve teknoloji ile ölçülemez. Kültürel gelişmişlik hepsinden önce gelmektedir. Eğitim problemini çözememiş ülkelerin geleceği karanlık olduğu gibi, ödünç

aldığı teknoloji ve bilim de kısa sürede eskimeye mahkûmdur ve kargaşaya neden olabilir. Kültürümüzün şekillenmesinde ve korunmasında önemli bir rolü olan Kur'an Kurslarını geliştirmek, modern eğitimin ve Din Bilimlerinin verileri ışığında muhtevasını şekillendirmek, insanımıza daha kaliteli, hayati yardım şeklinde dini bilgiler sunmak için çalışmalıyız.

KAYNAKÇA

- ALTAŞ, Nurullah, "Diyanet İşleri Başkanlığında Görev Yapan Müftülerin Yeterlilikleri", *Din Görevlilerinin Yeterlilikleri Tartışmalı İlimi Toplantısı*, Kayseri 2004.
- AŞIKOĞLU, N.Yaşar, "Toplum Hayatında Dinin Yeri", *C.Ü.İ.F.D.*, S.2, s.45-50, Sivas 1998.
- AYBEY, Salih, *İlköğretim Çağındaki Öğrencilerin Diyanet İşleri Başkanlığı Tarafından Açılan Yaz Kursları ile İlgili Görüşleri*, Basılmamış Y.L.Tezi, UÜSBE, Bursa 2005.
- AYDIN, M.Şevki, "İsteğe Bağlı Din Eğitimi Taleplerini Kur'an Kursunun Karşılama Durumu", *Diyanet Aylık Dergi*, S.194, s.26-30, Ankara 2007.
- AYDIN, M.Şevki, "İslam Din Eğitimi Kurumu: Kur'an Kursu", *Diyanet Aylık Dergi*, S.180, s.32-34, Ankara 2005.
- AYDIN, M.Şevki, "Kur'an Kursu ve Kur Sistemi", *Diyanet Aylık Dergi*, S.195, s.20-24, Ankara 2007.
- AYHAN, Halis, *Türkiye'de Din Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul 2004.
- BİLGİN, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara 1995.
- BAŞKURT, İrfan, *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*, Dem Yayınları, İstanbul 2007.
- BAYMUR, Feriha, *Genel Psikoloji*, İnkulâp Yayınları, İstanbul 1994
- BİLGİN, Beyza-SELÇUK, Mualla, *Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Gün Yayıncılık, Ankara 1995.
- BOLAY, S.Hayri ve Arkadaşları, *Türk Eğitim Sistemi Alternatif Perspektif*, TDV Yayınları, Ankara 1996.
- DEMİREL, Özcan, *Eğitimde Program Geliştirme*, Pegema Yayınları, Ankara 2006.
- DİB Taşra Teşkilatında Din Hizmetleri Yürütenlerin Temel ve Özel Yeterlilikleri, DİB Yayınları, Ankara 2005.
- DİB 2007 Yılı İstatistikleri, DİB Yayınları, Ankara 2008.
- Dinimizi Öğreniyoruz*, Öğretici Kitabı, TDV Yayınları, Ankara 2007.
- Dinimizi Öğreniyoruz*, Öğrenci Kitabı, TDV Yayınları, Ankara 2007.
- DOĞAN, Recai-ALTAŞ, Nurullah, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenleri Yeterlik Ölçeği Üzerine Bir Ön Araştırma", *AÜİF Dergisi*, C.XLIII, s.109-122, Ankara 2002.

- DOĞAN, Recai-TOSUN, Cemal, *İlköğretim 4.ve 5. Sınıflar için Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi*, Pegema Yayınları, Ankara 2003.
- DOĞAN, Recai-TOSUN, Cemal, *İlköğretim 6. 7. ve 8. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri*, Pegema Yayınları, Ankara 2003.
- FİDAN, Nurettin-ERDEN, Münire, *Eğitime Giriş*, Alkım Yayınları, Ankara trsz.
- İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4.5.6.7.8. sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*, MEB Yayınları, Ankara 2006.
- İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9.10.11.12. sınıflar) Öğretim Programı*, MEB Yayınları, Ankara 2005.
- KARACOŞKUN, M.Doğan, *Dini ve Sosyal Psikoloji Yazıları*, Din ve Bilim Kitapları, Samsun 2006.
- KOÇ, Ahmet, *Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik Üzerine Bir Araştırma*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2005.
- ÖNDER, Mustafa, *Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyleri (Sivas Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 2007.
- ÖNDER, Mustafa, "Camiler ve Toplum Hayatındaki Yeri", *Diyanet Avrupa Dergisi*, S.90, Ankara 2006.
- TOSUN, Cemal, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Pegema Yayınları, Ankara 2005.
- TUĞ, Salih, "Türkiyede Din Eğitimi", *Milli Eğitim ve Din Hayatı*, s.235-262, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1981.
- Yaz Kur'an Kursları Öğretici Kılavuzu*, DİB Yayınları, Ankara 2006.
- Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı*, DİB Yayınları, Ankara 2005
- YILMAZ, Hüseyin, *Camilerin Eğitim Fonksiyonu*, Dem Yayınları, İstanbul 2005.